

Jin a Jang

Nejlepší myšlenka je ta, která ponechává vždy určitou skulinu pro možnost, že všechno je současně úplně jinak.

– Václav Havel

Na domácí frontě bylo pro prezidenta paradoxně daleko těžší být slyšen. Když příležitostně vyjádřil – třeba velice mírně – nějaký názor, který nebyl zcela v souladu s názorem vlády, pobouření poslanci a vládě nakloněné sdělovací prostředky mu nepřáli jemně připomínali, že zastává svou funkci díky blahovůli parlamentu, který může snadno změnit mínění. Ještě nepříjemnější byly pravidelné schůzky s premiérem po střeďečním zasedání vlády, které pokaždé začínaly premiérovým podrobným a dotčeným rozborem nejnovějšího prezidentova hříchu. V politickém žargonu se tomu říká „kartáč“ a Havel byl příliš zdvořilý, příliš málo konfrontační a nakonec i příliš sám o sobě pochybující, než aby se kvůli sebenevinnějšímu činu či výroku necítil alespoň trochu provinile. Setkání Klause s Havlem byla svým způsobem nápodobou dialogů Sládka a Vaňka, až na to, že Klaus na rozdíl od Sládka pil velmi střídme. Tak jako v *Audienci* končila tato setkání vždy vítězným Klausem a pokořeným Havlem, ale jen do příští schůzky, protože to jediné, k čemu Havel nebyl ochoten, bylo měnit své názory.

V zásadě Havel podporoval a vítal hospodářské reformy, které Klausova vláda urychleně zaváděla. Měl některé dílčí výhrady vůči způsobu jejich provádění, ale kvůli svým omezeným ústavním možnostem a chabému ekonomickému vzdělání se mohl na tomto poli s Klausem těžko měřit. Bitevním polem se tak stalo něco, co Havel na rozdíl od Klause pokládal za samozřejmé.

„Velkorysé odstátňování, které probíhá v našem hospodářství, musí podle mého názoru rychle nalézt svůj protějšek i ve sféře občanského a veřejného života. Důvěru v jedince jako skutečného tvůrce

hospodářské prosperity bychom měli vskutku cílevědomě a daleko nebojácněji než dosud rozšiřovat i o důvěru v jedince jako občana, schopného přebírat svůj díl spoluodpovědnosti za věci celku.¹

Klaus měl odlišný názor. V jeho konzervativním chápání světa měl občan jedinou politickou zodpovědnost, to jest volit své zástupce. Řízení společnosti a státu bylo poté již věcí zvolené reprezentace. Různá občanská sdružení a organizace byly podle něj jen samozvané lobbistické skupiny zastupující dílčí zájmy, které nemohly a neměly reprezentovat zájmy společnosti jako celku a mohly být v nejlepším případě tolerovány. Časem Klaus ztotožnil tyto skupiny s „levicovým“ či „lidskoprávním“ myšlením, přestože mnoho lidí by se zejména první charakteristikou cítilo dotčeno. Klaus byl nadán nemalým talentem pro karikaturu a vynalézal všechny možné „-ismy“, které se pak daly předvést a rétoricky popravit před veřejností, a to tak obratně, že se člověk neubráníl pocitu, zda v duchu doopravdy netouží po nějakém vlastním „-ismu“.

Klaus by to možná ani nepopíral. Na rozdíl od Havla s jeho pojetím „nepolitické“ a „neideologické“ politiky se Klaus domníval, že politika se dá praktikovat pouze jako boj ideologických alternativ, ztělesněný v politických stranách soupeřících o moc. V jeho pojetí bylo v zásadě místo pouze pro dvě takové alternativy, socialistický přístup a „nesocialistický“, konzervativní, liberální kapitalismus. Existovaly jen dvě cesty, socialistická a ta druhá, špatná a správná, oni a my. Jak s oblibou říkával: „Třetí cesta je nejrychlejší cestou do třetího světa.“² Za stoupence třetí cesty, představitel „apolitické politiky“,³ považoval i Václava Havla.

Mezi oběma muži byly i další rozdíly. Některé se týkaly zahraniční politiky. Klaus ukázněně podporoval české úsilí o vstup do NATO, vědom si „obrovské symboliky toho kroku“,⁴ ale žádné nadšení neprojevoval. „Nebudu vám to kazit,“ byl ten nejsilnější výraz podpory, kterou od něj zastánci vstupu do NATO, jako jsem byl já, mohli slyšet. Ještě méně radosti projevoval ze vstupu

1 Novoroční projev, 1. ledna 1994, *Spisy* 7, str. 175.

2 Václav Klaus, „Třetí cesta a její fatální omyl“, vystoupení na zasedání Montpelerinské společnosti, překlad z angličtiny, Vancouver, 30. srpna 1999, www.klaus.cz.

3 Tamtéž.

4 Rozhovor s Václavem Klausem, 30. srpna 2013.

do Evropské unie, přestože si na rozdíl od některých svých stoupců uvědomoval, že jiná realistická cesta vpřed pro zemi neexistuje.⁵ Jako ekonom vítal výhody společného trhu a jednotného hospodářského prostoru, byl však hluboce nedůvěřivý jak k rostoucí moci evropských institucí s pochybným demokratickým mandátem a zodpovědností, tak k jejich sociálnímu, ekologickému a institucionálnímu programu, který chápal jako levicové sociální inženýrství a místy přirovnával k někdejší Radě vzájemné hospodářské pomoci. Podstatně čechocentričtější, germanofobnější a rusofilnější než většina západně orientovaných českých politiků, chápal nadále národní stát jako základní jednotku geopolitické organizace a nadnárodní instituce vnímal jako mocichtivé vetřelce bez opravdového demokratického mandátu. Patřil k raným kritikům projektu společné evropské měny kvůli jeho strukturálním slabším, které v nedávné době z velké části vskutku zapříčinily krizi eurozóny. Rozdíly v chápání evropské integrace a jejich výhod a nevýhod pro Českou republiku vedly během deseti let Havlova českého prezidentsví k desítkám poloveřejných i veřejných půtek mezi oběma muži. Z těchto střetnutí – na rozdíl od sporů týkajících se čistě domácích záležitostí – vycházel většinou vítězně Havel, opírající se o větší část českého politického spektra, veřejné mínění i mezinárodní podporu, zatímco Klausovi často zbývaly jen ironické poznámky.

Jiná, potenciálně nebezpečná oblast nesouhlasu mezi oběma muži ohledně výkonu zahraniční politiky se týkala jejich často protichůdných přístupů k nejrůznějším ohniskům napětí, která během tohoto desetiletí vznikala. Havel v těchto případech stál vesměs na straně humanitárního intervencionismu a obhajoby lidských práv, zatímco Klaus zastával linii radikálního realismu a snažil se vyhýbat všem konfliktům, které se přímo nedotýkaly českých zájmů, a dokonce i některým, které se jich dotýkaly. Jako ztělesnění „silného“ vůdce, i když takového, který hraje podle demokratických pravidel, měl Klaus navíc slabost pro jiné takové vůdce, z nichž někteří si s demokracií velké starosti nedělali. Nijak zvláště si neoblíbil demokratizujícího, leč chybuujícího a chaotického Borise Jelcina,

5 Václav Klaus jako premiér také přihlášku ČR do Evropské unie v roce 1996 předložil.

ale rozuměl daleko lépe metodickému zacházení s mocenskými nástroji Vladimira Putina. Stavěl se proti Havlovi veřejnému odsouzení ruské války proti odštěpeneckému Čechensku a masivního porušování lidských práv během ní. Obviňoval Havla a Západ ze zaujatosti v přístupu ke konfliktu v bývalé Jugoslávii a veřejně n souhlasil s bombardováním Miloševičovy Jugoslávie leteckými silami NATO ve snaze zabránit etnickým čistkám v Kosovu.

Ale největší bitvu sváděli Havel a Klaus o povahu české společnosti a o hodnoty a principy, jimiž by se měla řídit. Z Klausova hlediska bylo možné tyto hodnoty redukovat na individuální hospodářské a politické svobody a jakousi příslušnost k národnímu společenství jako nositeli historie, kultury a tradice. Pro Havla patřila k těmto hodnotám také solidarita, tolerance, lidská práva a práva menšin, péče o životní prostředí a občanská angažovanost. Tato propast mezi oběma muži se během let rozšířila a vedla ke karikaturním stereotypům Klause jako bezduchého, cynického technokrata moci a Havla jako ztělesnění „levičáctví“, „environmentalismu“, „human-rightismu“ a „pravdoláskařství“.⁶

Přesto však mezi oběma muži existovalo víc vzájemné úcty, než byli lidé – a vlastně i oni dva – ochotni otevřeně přiznat. Klaus nemálo žárlil na Havlův mezinárodní věhlas, ale byl si stejně dobře vědom, co takový věhlas znamená pro dobré jméno země. Je na druhé straně spravedlivé přiznat, že Havel by se nejspíš nestal prvním českým prezidentem bez Klausovy pomoci. Stejně tak Klaus ochotně přiznával svůj dluh Havlovi za přizvání do Občanského fóra v listopadu 1989. Ačkoli si to mnoho lidí neuvědomuje, Klaus je také velmi kulturní člověk s opravdovým vztahem k literatuře, filmu a hudbě. Jako na Havlova o něco mladšího vrstevníka na něj musel udělat dojem Havlův divadelní a esejistický talent, který jemu samotnému scházel. „Návštěvy představení Havlových her v Divadle Na zábradlí byly nepochybně součástí tvorby mého světového názoru.“⁷ A i když byl kvůli politickému prospěchu ochoten kritizovat „elitářství“ disidentů, snižovat důležitost jejich role při svržení komunismu a nahrazovat ji z velké části mytologickým obrazem

6 Po porážce své bývalé strany ODS ve volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013 přičítal Klaus tento výsledek infiltraci strany „havlismem“.

7 Rozhovor s Václavem Klausem, 30. srpna 2013.

pasivně odporující mlčenlivé většiny, k níž se počítal i sám, v duchu obdivoval Havlův „neohrožený boj proti komunistické totalitě“⁸ v letech normalizace. Na rozdíl od jiných si uvědomoval, že „komunistické věznění a pronásledování z něho udělaly symbol odporu proti totalitě a předurčily ho pro jeho klíčovou roli vůdce listopadové revoluce“.⁹

Pokud šlo o Havla, choval opravdovou úctu k obrovské organizační a manažerské roli, kterou Klaus sehrál při přechodu k tržní ekonomice, i když byl kritický ke zlatokopectví, sebeobohacování a politické korupci, které proces doprovázely.¹⁰ Uznával Klausovo solidní akademické vzdělání a možná na něj i trochu žárlil. Obdivoval jeho neúnavnou energii a totální soustředění na úkoly, které před ním stály. Záviděl mu jeho tvrdou sebekázeň, která mu umožňovala vyhrávat spory ve tři hodiny ráno, kdy jeho protivníci jeden za druhým odpadávali naprostým vyčerpáním. Věděl, že v tom všem se Klausovi nemůže rovnat. Byl příliš vnímavý pozorovatel, než aby si neuvědomoval, že jejich vzájemný vztah a věci, kterými mohl každý z nich přispět, se doplňují podobně jako staré čínské symboly Jin a Jang. Ke Klausovým šedesátým narozeninám mu napsal osobní dopis: „Zjišťuji, že jsi pořád o pět let mladší než já. Přeji ti do dalších let zdraví (málo zlomených noh) a hlavně klid v duši!“¹¹

Jestliže rozdílné názory, vzájemná kritika a svářící se cíle obou mužů nikdy nepřerostly v otevřený a ničivý boj na veřejnosti, omezovaly se většinou na postranní poznámky a zůstávaly pod kontrolou díky jejich ochotě spolu nadále mluvit, bylo to zásluhou Havla a Klause samotných spíše než jejich okolí. V Klausově i Havlově táboře docházelo k rozsáhlé demonizaci toho „druhého“, posilované sdělovacími prostředky, pro něž bylo výhodné konflikt rozehrávat co nejlépe. Navzdory všem svým výhradám byl Havel schopen spatřovat ve svém protivníkovi část sebe sama. Je otázka, zda

8 Prohlášení prezidenta republiky k úmrtí prezidenta Václava Havla, 18. prosince 2011, www.klaus.cz/clanky/3000.

9 Projev prezidenta republiky na smutečním shromáždění k uctění památky prezidenta Václava Havla, Praha, 21. prosince 2011, www.klaus.cz/clanky/3004.

10 Klausovi Havel vyčítal, že zavíral před mnohými z těchto výstřelků oči, spíš než že by se sám osobně obohacoval.

11 Dopis Václavu Klausovi, červen 2001, KVH ID 15756.

totéž lze říct o Klausovi, leč i on s určitou lítostí přiznává: „Kdybychom seděli častěji vedle sebe, tak bychom zjistili, že podobných názorů máme více.“¹² Vinu za vzájemný antagonismus přičítá Havlovým „světům“ a lidem, kteří ho obklopovali. Něco na tom může být, ačkoliv i tady si byli Klaus a jeho „světy“ daleko podobnější s Havlovými, než si sám uvědomoval.

Mnozí povrchní žurnalisté, ba i někteří seriózní pozorovatelé,¹³ neodolali pokušení spatřovat podobenství zápasu mezi Havlem a Klausem v Havlově poslední hře *Odcházení*. Takový závěr se činí celkem snadno, ale nese s sebou vážná nebezpečí. Pokud má být slizký hrabivý kariérista Vlastík Klein skutečně Václav Klaus, pak Havel je stejně nepřitažlivý kancléř Rieger, člověk, který je žalostně nevěrný své rodině, svým přátelům, svým ideálům a sám sobě. Pokud jsme ochotni přiznat, že Havel takový člověk nebyl, musíme omilostnit i Klause. Podle svých vlastních slov Havel začal psát svoji learovskou hru, jak ji nazýval, v roce 1987; dalších dvacet let dozrávala. Jeho zkušenost s proměnlivostí politických lojalit, s pokušeními a korupcí moci, které popsal tak věrně v projevu k udílení Sonningovy ceny, s dvojakostí a neologismy politického jazyka, s hrubostí sdělovacích prostředků a s cenou, která se za to vše platí v osobním životě, se nepochybně v *Odcházení* odrážejí. Ale o vyřizování účtů hra není, stejně jako o něm není žádný z jeho esejů, vzpomínek či rozhovorů. Klein a Rieger nejsou Klaus a Havel, ale karikatury, které z nich vnější svět chce udělat.

12 Rozhovor s Václavem Klausem, 30. srpna 2013.

13 Např. Putna (2011), str. 321.